

Abdulkadir YILDIZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

Din ve Vicdan Özgürlüğü Kavramı, Din ve Vicdan Özgürlüğünün Tarihi Gelişimi ve Korunması

I. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI	3
A. DİN VE İNSAN HAKLARI İLİŞKİSİ.....	3
1. İnsan Haklarının Kaynağı Olarak Din.....	4
2. Din ve Din Özgürlüğü İlişkisi	10
3. İnsan Haklarının Konusu Olarak Din Özgürlüğü	17
B. HAKKIN ÖZNESİ.....	19
1. Genel Olarak.....	19
2. Hakkın Öznesi Bakımından Özel Durumlar	22
C. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI	24
1. Özgürlüğü Düzenleyen Uluslararası Temel Belgeler.....	24
2. Özgürlüğün İçsel ve Dışsal Alanı	30

a. Forum Internum.....	30
b. Forum Externum.....	32
D. DİN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI VE SINIRLANDIRILMASI REJİMİ.....	38
1. Din Özgürlüğüne İçkin Sınırlar.....	38
2. Din Özgürlüğüne Devletin Müdahalesi ve Üçlü Test.....	40
E. DİN VE DEVLET İLİŞKİSİNİN DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNE YÖNELİK SONUÇLARI.....	48
1. Din ve Devlet Ayrılığı Modelinde Din ve Vicdan Özgürlüğü.....	49
a. Laik Devlet.....	49
b. İş birliği Modeli.....	66
2. Teokratik Devlette Din ve Vicdan Özgürlüğü.....	67
3. Marksist Devlette Din ve Vicdan Özgürlüğü.....	69
4. Resmi Dinin Olduğu Devletlerde Din ve Vicdan Özgürlüğü	71
II. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ.....	73
A. BATI'DA.....	73
B. TÜRKİYE'DE.....	81
1. Osmanlı Dönemi.....	81
2. Cumhuriyet Dönemi.....	86
III. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI.....	88
A. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASINDA DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ.....	88
1. Devletin Negatif Yükümlülüğü.....	89
2. Devletin Pozitif Yükümlülüğü.....	90
B. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ KORUMA MEKANİZMALARI.....	96
1. Birleşmiş Milletler Sisteminde Koruma.....	96
2. Bölgesel Koruma.....	98
a. Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi.....	98
b. Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi.....	100

c. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	101
3. Ulusal Koruma	102
a. Yargı Yolu.....	102
b. Yargı Benzeri Koruma Mekanizmaları.....	104

İkinci Bölüm

Din ve Vicdan Özgürlüğüyle İlgili Uluslararası ve Ulusal Standartlar

I. DİNİ TOPLULUKLARIN DEVLETLE İLİŞKİLERİNİN DÜZENLENMESİ	107
A. DİN-DEVLET İLİŞKİSİNİN DİN ÖZGÜRLÜĞÜYLE İLGİLİ SONUÇLARI	107
B. DEVLETİN TARAFSIZLIĞI VE BİR DİNİ TANIMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ	111
C. DİN-DEVLET İLİŞKİSİ VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI	115
II. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMINDA YER ALAN SOMUT UYGULAMALAR	120
A. DİNİ AÇIKLAMA ve AÇIKLAMAMA HAKKI.....	120
1. Dini Açıklama Hakkı	120
2. Dini Açıklamama Hakkı veya Dini Açıklamaya Zorlayamama.....	123
3. Türkiye’de Kimlik Kartları.....	126
4. Kamu Hizmeti Sunarlarda ve Sunulan Yerlerde Dini Tezahürler.....	127
B. DİNİ EĞİTİM HAKKI VE ZORUNLU DİN DERSLERİ.....	130
1. Zorunlu Din Derslerine Yönelik Uluslararası Standart	131
2. Türkiye’de Zorunlu Din Dersleri	135
C. VİCDANİ RET	138
D. DİNİ SEMBOLLER.....	140
1. Dini Semboller	140

2. Kamusal Yetki Kullanılıp Kullanılmamasına Göre Dini Semboller.....	142
3. Öğrenim Görenlerin Dini Sembolleri.....	144
4. Resmî Belgelerdeki Fotoğraflarda Dini Semboller	147
5. Türkiye’de Başörtüsü: AYM’nin Yasağa Dayanak Kararları ve Bireysel Başvurunun Özgürlüğe Dönük Etkisi	148
E. KIRILGAN DURUMDAKİLERİN DİNİ TEZAHÜRLERİ	155
III. DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN DİĞER ÖZGÜRLÜKLERLE İLİŞKİSİ.....	156
A. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLİŞKİSİ	156
B. TOPLANMA VE ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLİŞKİSİ.....	158
C. AYRIMCILIK YASAĞI İLE İLİŞKİSİ	161
D. EĞİTİM HAKKI İLE İLİŞKİSİ	163
E. ÖZEL HAYATA SAYGI HAKKI İLE İLİŞKİSİ	164
SONUÇ YERİNE.....	167
KAYNAKÇA	169